

Doktori értekezés tézisei

# **A magyar toldalékmorfémák rendszere**

Írta:

*Mártonfi Attila*

Budapest  
2006



**0. Az értekezés két fő részből áll:** a gerincét adó első rész – tudománytörténeti áttekintés után – a magyar toldalékmorfémák rendszerezésére tesz kísérletet, az ezt követő második rész három esettanulmányban különféle érintkező jelenségeket világít meg.

**1. A rendszerezési kísérlet** újszerűnek mondható abban az értelemben, hogy **szigorúan deduktív** módon vizsgálja a kérdést, tehát nem a képző, jel, rag, illetve a derivációs, inflexiós morféma intuitív fogalmát próbálja racionalizálni, verbalizálni, hanem a szakirodalomban megjelent korábbi kritériumok (l. különösen Plank 1994; Keszler 2000a; Károly 1965b; Dressler 1989; Booij 2000; Berrár 1973; Kiefer 1998; Kenesei 2000) alapján jellemzi a toldalékokat, és az ezen jellemzés alapján kialakult mintázatokot értelmezi. A vizsgálat tehát deduktív voltán felül erősen **empirikus** is, valamint **teljességre is törekszik** mind a felhasznált kritériumok, mind az elemzett toldalékmorfémák tekintetében.

**1.1. A kritériumlista** kiindulásul 22, egymástól kisebb vagy nagyobb mértékben független tételből áll. Ez abban az értelemben tekinthető teljesnek, hogy a szakirodalomban ezeken (vagy ezek ekvivalensein) kívül ismereteink szerint nem merült fel nem rekurzív kritérium. Rekurzív kritérium (pl. ilyen: egy toldalék akkor jel vagy rag, tehát inflexiós, ha nem követheti képző) a vizsgálatban ugyanis nem volt alkalmazható, hiszen sértette volna a szigorú deduktivitás elvét. A kritériumok bemutatását követi a velük kapcsolatos értelmezési és alkalmazási nehézségek részletes tárgyalása.

**1.2. A vizsgálatban a másik, „merőleges” listát a toldalékmorfémák lajstroma** jelenti. Ez 167 elemből áll, és a tergo rendben tartalmazza a magyarban disztribúciós elemzéssel kimutatható összes toldalékot: *-A, -bA, -csA, -(O)dA, -ia, -kA, -(V)cskA, -ikA, -ÓkA, -lA, -mA, -nA/-nÁ, -rA, -(V)ntA, -szOrtA, -ista, -vA/-vÁn/-vÁst, -vÁ, -((V)b)b, -Onc, -Óc, -(A)cs, -d, -(V)d, -Vd, -dAd, -hOd[ik], -önd, -Ód[ik], -((l)A)kOd/-kÓd/-(V)lkOd/-(V)skOd[ik], -(O)lÓd[ik], -kOlÓd[ik], -AmOd[ik], -é, -né, -Ag, -lAg, -(A(s))sÁg, -AtAg, -leg, -ig, -Ong, -Og, -VlOg, -i<sup>1</sup>, -i<sup>2</sup>, -(j)Ai, -(s)i, -ci, -(O)sdi, -beli, -(A)ni, -nyi, -si, -zsi, felszólítómód-jel, -(V)k, igei személyragok, -nAk, -ek, -ék<sup>1</sup>, -ék<sup>2</sup>, -(A)dék, -(A)lék, -hAtnék, -(a)ték, -ik, -Vdik, -Ánk, -dok, -nOk, -(V)l, -al/-Ál, -(l)Al/-lÁl, -Ál, -(i)csÁl, -dAl/-dÁl, -(i)gÁl, -dOgÁl, -nÁl, -(A)tAl, -vAl, -izál, -(A)kOl/-ikol/-(i)kál, -(V)ll[ik], -Aml[ik], -bÓl, -dÁcsOl, -dOkOl, -rÓl, -szol, -tÓl, -Ul<sup>1</sup>, -Ul<sup>2</sup>, -(s)Ul, -(V)stUl, -Ály, birtokos személyjelek, -Am, -AlOm, -(V)dAlOm, -(A)n, -(O)n, -An, -bAn, -(A)t(A)lan,*

-vAn, -(O)ny/-Ány, -(O)mÁny, -(O)vÁny, -ékOny, -ó, -Ó<sup>1</sup>, -Ó<sup>2</sup>, -AndÓ, -kó, -ikó, -sÓ, -képp(en), -Ár, -kor, -szOr, -(V)s, -Ás, -omás, -Ós, -dOs, -lAgOs, -sÁgOs, -(A)tOs, -us<sup>1</sup>, -us<sup>2</sup>, -ikus, -izmus, -(Á)sz<sup>1</sup>[ik], -(Á)sz<sup>2</sup>, -Asz, -t, -(V)t, -(O)t, -((O)t)t<sup>1</sup>, -((O)t)t<sup>2</sup>, -((O)t)t<sup>3</sup>, -At, -(t)At<sup>1</sup>, -(t)At<sup>2</sup>[ik], -(O)gAt, -hAt, -lAt, -ÁszAt, -(O)zAt, -((a)s)ít, -ként, -(V)nként, -int, -ért, -Aszt, -u, -(j)Ű, -(An)tyŰ/-AttyŰ, -(V(d))z[ik], -Ó(d)z[ik], -(A)dOz[ik], -hOz, -(A)kOz/-kÓz[ik], -íroz.

A felmerülő problémák részletes bemutatása három csomópont köré csoportosul:

1. összetett képző vagy több képző egymásutánja;
2. képzőszerű utótagok;
3. homonímia.

Az ezekben a kérdésekben hozott döntések természetesen kihatással vannak a toldalékok kataszterére.

**1.3.** Az így előállt 22 kritérium és 167 toldalékmorféma egy **22×167-es táblázatot** határoz meg, amelynek minden cellájában +, 0, illetve – áll, aszerint hogy az adott kritérium jellemző-e egy toldalékra, ellentmondásos a megítélése, illetve a kritérium negáltja jellemző-e. A magyar toldalékmorfémák rendszerezésére irányuló elemzés lényege igazából tehát ennek a táblázatnak a +, 0 és – szimbólumokkal való feltöltése.

**1.4.** Az egyes **kritériumok között** természetesen különféle **kapcsolatok** mutatkoznak. Ezek két típusba sorolhatók:

1. a logikai-elméleti szükségszerűségből következő kivétel nélküli **implikációk**;
2. a tendenciaszerű összefüggést mutató, statisztikai módszerekkel feltárható **korrelációk**.

Hogy két kritérium között implikáció áll fenn, abból nem következik, hogy nagy a korrelációs együtthatójuk, hiszen az implikáció csupán annyit állít, hogy az egyik kritérium egy bizonyos értéke mellett a másik kritérium milyen értéket vesz fel – a többi eset azonban jelentősen lecsökkentheti a korrelációt.

**1.5.** Korrelációt azonban nem csupán az egyes kritériumok között lehet vizsgálni, hanem egy konkrét kritérium és a kritériumok átlaga között is. Ennek alapján mondhatjuk, hogy **az átlaggal leginkább korreláló kritérium a leginkább releváns**, hiszen ez helyettesítheti leginkább a kritériumok összességét. Legrelevánsabbnak a lehető leghagyományosabb, ugyanakkor némiképp problematikus „létrehoz új lexémát?” krité-

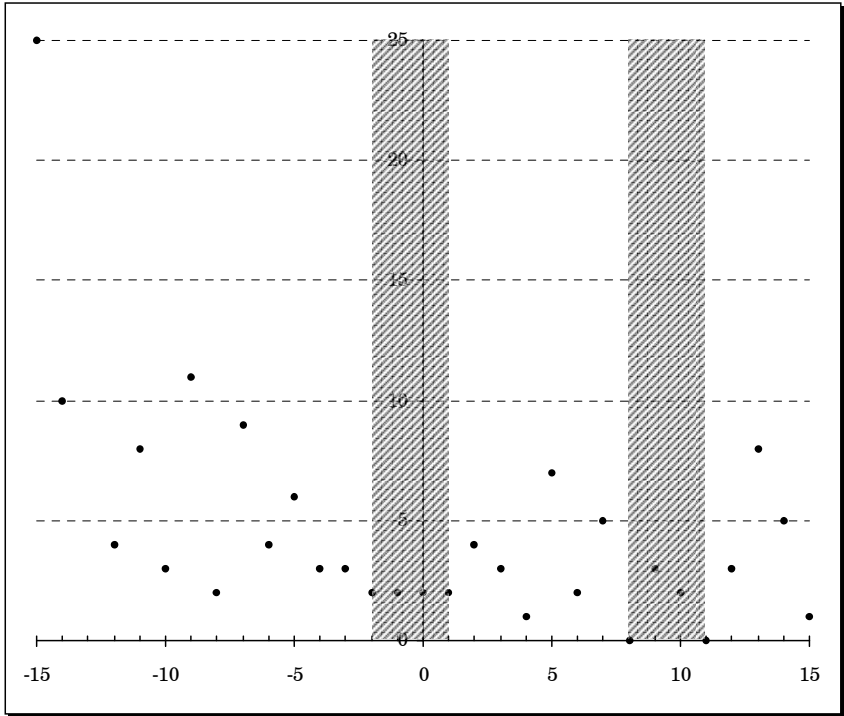
rium mutatkozott. E mögött minden bizonnyal az áll, hogy épp e problematikus kritérium adta némiképp intuitív képet próbálták a szakirodalmi források egzaktabb kritériumokkal megközelíteni.

A kritériumok közül hét 0,5-nél kisebb korrelációt mutatott az átlaggal, ezek feltehetőleg érdektelenek a todalékrendszer egészének jellemzésében, így ezek a vizsgálat további részében elhagyhatók. A megmaradt 15 kritérium rendezésére a legcélszerűbbnek a teljesülési valószínűség bizonyult, azaz sorban a leggyakrabban + -t adóktól a leggyakrabban - -t adók felé tartva következnek a kritériumok:

- a todalék csupán egy szóosztály töveihez járulhat;
- a todalék ma is produktív;
- a todalék az alapszó szófaját nem változtathatja meg;
- a szóalak jelentése mindig kompozicionális, a szemantikai kapcsolat a fő és a szóalak között mindig transzparens;
- a todalék nem játszik szerepet a szóalak szófajának meghatározásában;
- a todalék nem játszik szerepet a szó bővítési lehetőségeinek, vonzatának meghatározásában;
- a todalék az adott szófaji kategória minden eleméhez hozzátehető;
- a todaléknak szintaktikai funkciója van;
- a todalék nem hoz létre új lexémát;
- a todalék szintaktikai szerkezetéhez járulhat;
- a todalék egy többé-kevésbé zárt, véges rendszernek része, ezért a szófaj minden egyedén kötelező;
- a todalék a későbbi szófajváltást megtiltja;
- a todalék kormányzás által jelölődik ki: például a szóalak egyeztetve van, vagy vonzatot fejez ki;
- a todalék lezárja a szóalakot;
- a todalék szó eleji helyzetben is szerepelhet.

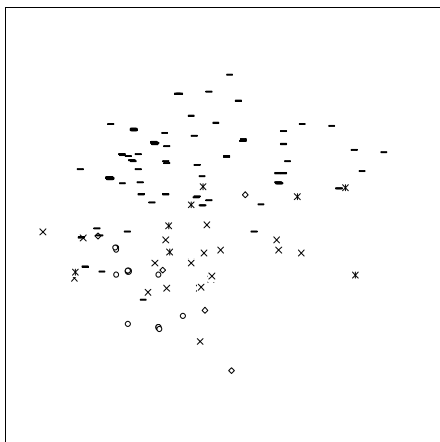
**1.6.** A todalékmorféma-rendszernek a kritériumok alapján történő vizuális bemutatására két módszert vonultat fel az értekezés.

**1.6.1.** Elsőként egy **1 dimenziós** elrendezést, amelyben a vízszintes tengelyen az egyes todalékmorfémákra számított tulajdonságösszeg, a függőleges tengelyen a gyakoriság áll, tehát a  $-15$  érték a prototipikus derivációs morfémát, a  $+15$  értéke a prototipikus inflexiós morfémát reprezentálja (ez inkább a háromosztályos, tehát a képző – jel – rag elemzést támasztja alá):



**1.6.2.** Az egydimenziós elrendezést követi egy **15 dimenziós** (ez inkább a kétosztályos, tehát a derivációs-inflexiós elemzés mellett szól), amelynek az értekezésben 16 nézete jelenik meg. Ezek közül a legszemléletesebb – az egydimenziós elemzéssel ütköztetve – az alábbi. A szimbólumok az ábrán a következőket jelölik (nem feltétlenül a hagyományos minősítés, hanem az egydimenziós rendezés tartományait követve):

- – ragok sávja;
- ◇ – rag-jel átmenet;
- × – jelek sávja;
- \* – jel-képző átmenet;
- – képzők sávja.



**1.6.3.** Mind a három-, mind a kétosztályos elemzés jelentős elvonatkoztatást jelent, igazából mesterséges konstruktumnak mondható; a valóságot a két végpont közötti nagyfokú szóródás írja le jól.

**1.7.** A magyar toldalékmorfémák részletes elemzése során tehát beigazolódott az a korábbi feltevés, hogy **a toldalékmorfémák nem alkotnak szigorúan elkülönülő csoportokat**, hanem egy skálán helyezkednek el, amelynek két végpontja a prototipikus derivációs és a prototipikus inflexiós morféma. Mind a kétosztályú (deriváció – inflexió), mind a háromosztályú (képző – jel – rag) rendszerezés mellett lehet érvként valódi mintázatot felmutatni, de a nyelvi valóság sokszínűsége, rendezetlensége arra vall, hogy mindkét rendszerezés igencsak önkényes, erősen leegyszerűsítő. Ennek az anyanyelvoktatásra vonatkozó tanulsága a már sokszor ismételt elv: nem az egyes osztályok megtanítása, hanem az elemzési készség kialakítása kell, hogy legyen az iskolai nyelvtanoktatás célja.

További kutatásokra ösztönözhet, hogy az egydimenziós elemzés két jelentősebb **átmeneti sávot** mutat be. Az alábbiakban jelen és ragon e helyt nem a hagyományos kategóriák, hanem az elemzéssel előállt tartományok értendők; mivel az egydimenziós elemzés a képző-rag átmenetet belesimítja a jel tartományába, ezért kifejezetten erős eltérések is várhatók a bevett kategorizációtól.

Az egyik átmeneti sáv a jel-rag átmenet: a *-(V)stUl*, a *-ként* és a *-szOr*, valamint a felszólító mód jele és a birtokos személyjelek; a másik a képző-jel átmenet: a *-né*, az *-Vdik*, a *-(V)ntA*, a *-((V)b)b*, a *-lAg*, a *-beli*, a *-(V)cskA*

és az  $-(j)Ű$ . Bizonyos értelemben átmenetnek tekinthetők továbbá a jel tartományába eső azon elemek, amelyeket a hagyományos elemzés ragnak vagy képzőnek tart (ezek közül némelyiket az intuíció inkább a képző-rag átmenetbe sorolja, míg némelyikről – különösen a deverbálisokról – hajlandó elfogadni, hogy esetleg a jel minősítés plauzibilisebb a képző minősítésnél), ezek az  $-Ul^2$ , a  $-képp(en)$ , a  $-(A)n$ , a  $-kor$ , a  $-(Ot)t$ , a  $-szOrtA$  és a  $-(V)nként$  denominális toldalékok, valamint a  $-(A)ni$ , a  $-vA/-vÁn/-vÁst$ , az  $-Ō^1$ , a  $-hAt$ , a  $-(O)t^1$ , az  $-AndŌ$ , a  $-(t)At^1$  és a  $-(t)At^2[ik]$  deverbálisak. Miután a toldalékrendszert mint rendszert az értekezés felvázolta, további kutatási lehetőséget jelent ezen átmeneti esetek részletes elemzése, és jelenlegi bevett besorolásuk esetleges felülvizsgálata.

**2. Az általános elemzésben bemutatott rendszer egészéről alkotott képnek állítanak tükröt az értekezés második fő részében található esettanulmányok.**

**2.1. Az első az idegen szavak tipikus végződése**i között fennálló relációkat mutatja be, illetve ezek kapcsolatát a tulajdonképpeni toldalékmorféma-rendszerrel. Ennek alapját egy 2872 szóból, illetve ezekből alkotott 1555 szópárból álló korpusz képezi, amely a magyar nyelvben disztribúciós elemzéssel azonosítható idegenszó-végzések feltárására szolgál.

Összesen 44 ilyen végződés volt kimutatható, ezek közül 8 ( $-ia$ ,  $-ista$ ,  $-ál$ ,  $-izál$ ,  $-us$ ,  $-ikus$ ,  $-izmus$ ,  $-íroz$ ) a fenti toldalékkataszterben is megjelent. Tehát 32 olyan tipikus, kielemezhető idegenszó-végződést sikerült azonosítani, amely önálló magyar toldalékmorfémának nem tekinthető:  $-a$ ,  $-encia$ ,  $-éria$ ,  $-ika$ ,  $-tika$ ,  $-isztika$ ,  $-úra$ ,  $-áta$ ,  $-oid$ ,  $-ice$ ,  $-ál$ ,  $-um$ ,  $-ium$ ,  $-átum$ ,  $-ió$ ,  $-áció$ ,  $-or$ ,  $-átor$ ,  $-őr$ ,  $-ás$ ,  $-ítás$ ,  $-is$ ,  $-ális$ ,  $-zis$ ,  $-ózis$ ,  $-ens$ ,  $-tikus$ ,  $-isztikus$ ,  $-iánus$ ,  $-átus$ ,  $-ózus$ ,  $-isz$ ,  $-osz$ ,  $-ív$ ,  $-atív$ ,  $-áz$ ,  $-ázs$ .

Ezek – noha nem feltétlenül tekintendők önálló morfémáknak – fontosak a magyar nyelv szempontjából, hiszen – legalábbis részben – produktívak, ugyanis idegen nyelvekben nem létező „idegen szavak” létrehozására alkalmasak, illetőleg meglevő „idegen szóból” származtatható velük új szó. Ezeknek az elemeknek nyilvánvalóan szerepük van a percepcióban, a beszédfeldolgozásban is, így – miként a nem produktív toldalékokról – ezekről is számot kell adnia a morfológiának.

A tipikus végzések listázása után lehetőség nyílt az egyes tő- és végződésalternációk bemutatására, rendszerezésére, továbbá feltételekhez való kötésére.



A többeli magánhangzó-időtartamok váltakozásától eltekintve az alábbi tő-, illetve végződésalternációkról lehet számot adni:

A (fiktív) tő végén  $s \sim t$  (*páciens : pacientúra*),  $sz \sim t$  (*káosz : kaotikus*),  $k \sim c$  (*praktikus : prakticista*) és  $t \sim c$  (*restriktív : restriktió*), illetve  $o \sim e$  (*pátosz : patetikus*) alternációk,  $er \sim r$  (*méter : metrikus*) elízió, előhangzó-  
nak is elemezhető magánhangzó-epentézis (*ekvátor : ekvatoriális, spontán : spontaneitás*), valamint az *-ista*, az *-izmus*, az *-isztikus* és az *-iánus* végződések előtt különféle tő végi elíziók (*finnugor : finnugrista, szóló : szólista; Arisztotelész : arisztotelianus, Konfucius : konfuciánus; bolsevik : bolsevizmus*), illetve helyesírási eltérések fordulnak elő (*Petrarca : petrarkista*).

A végzések körében lexikai és morfofonológiai kötöttségű alternációk egyaránt előfordulnak.

Lexikai kötöttségű alternáció az *-ens* : *-áns* (pl. *konzulens : konzultáns, disszidens : emigráns*), ezzel párhuzamban az *-encia* : *-ancia*.

Morfofonológiai kötöttségű végződésalternációk, a környezet szerint (a tőnek nem a szótári alakja, hanem az aktuális tőváltozata a mérvadó):

- a után *-ál* → *-l* (*matúra : maturál*), *-izál* → *-tizál* (*séma : sematizál*), *-ális* → *-lis* (*kategória : kategoriális*), *-izmus* → *-tizmus* (*idióma : idiomatizmus*);
- e után *-ens* → *-ns* (*abszorbeál : abszorbens*);
- é után *-ista* → *-tista* (*porté : portretista*);
- i után *-ista* → *-sta* (*akvárium : akvarista*), *-izál* → *-zál* (*evangélium : evangelizál*), *-ikus* → *-kus* (*oratórium : oratorikus*), *-atív* → *-tív* (*definiál : definitív*);
- ó után *-ózus* → *-zus* (*ambíció : ambiciózus*);
- ió után *-ista* → *-nista* (*evolúció : evolucionista*), *-ál* → *-nál* (*partíció : particionál*), *-ális* → *-nális* (*kompozíció : kompozicionális*), *-izmus* → *-nizmus* (*perfekció : perfekcionizmus*);
- u után *-éria* → *-téria* (*bizsu : bizsutéria*), *-átum* → *-tum* (*statuál : státútum*), *-atív* → *-tív* (*attribuál : attributív, de situál : situatív*), *-áció* → *-ció* (*prostituál : prostitúció*); kivéve *stru* után *-atív* → *-ktív* (*konstruál : konstruktív*), *-áció* → *-kció* (*instruál : instrukció*);
- uk után *-átum* → *-tum* (*produkál : produktum*);
- p után *-zis* → *-szis* (*szeptikus : szeptiszis*);
- t után *-átum* → *-um* (*fermentál : fermentum*), *-átus* → *-us* (*inzultál : inzultus*);
- tetszőleges mássalhangzó után *-tika* → *-etika* (*gén : genetika*), *-tikus* → *-etikus* (*teória : teoretikus*).

További kutatási lehetőséget jelent a végződésnek produktivitásának tesztelése különféle konstrukciók (logatomok, relációban álló idegen szavak, idegenség érzetét nem keltő tövek) mellett. Ilyen vizsgálat lefolytatására elsősorban a kérdőíves adatgyűjtés (jólformáltsági tesztek, mondataalkotás stb.) nyújt lehetőséget.

**2.2.** A második esettanulmány **a felszólító mód** morfofonológiai sajátosságainak kezelésére kínál egy lehetséges elemzést. Bemutatja az egyes toldalék- és tőalternációkat, a fonológiai, illetve a lexikai meghatározottságúakat külön-külön.

Fontos megállapítás, hogy a felszólító mód jelének  $\emptyset$  allomorfiája ugyanazokat a tőalternációkat indukálja, mint a testesek.

A felszólító mód elemzésének sarokpontját a *t* végű igék jelentik, a szakirodalmat is leginkább ez foglalkoztatta (l. pl. Szabó 1951; Tompa 1961: 490; Jakab 1967; Velcsovné 1968: 172; Szilágyi N. 1980: 124–6; Olsson 1992: 157–9 és 208; Siptár 1994: 252–3; K. Balogh 1995). Ezek közül is a legizgalmasabb a hosszú palatális magánhangzó vagy nem szibiláns más-salhangzó + *t* végűek csoportja (továbbá a *tát*). Itt ugyanis többféle elemzés is elképzelhető. Feltételezhető például, hogy ezeknél nincs tőalternáció, hanem a tő végi *t* és az -s módjelalternáns összeolvadásáról van szó (AkH. 1984: 77; Kugler 2000: 93). Ez azonban ellentmond annak, hogy az egyes szám második személyű felszólító módú határozott ragozású rövid igealakokban a módjel kizárólag  $\emptyset$  formában jelenik meg: *rakd, tedd* stb., mivel ha a *fűtsd, bontsd* stb. alakokban az *s* tényleg módjel lenne, ez az összes többi igére érvényes szabály nem érvényesülne. Azon feltevés esetén viszont, hogy a tő *cs*-re végződő változata a felszólító módú tőalak (K. Balogh 1995: 32; Kiefer 1998: 218), az elemzés nem szeg meg általánosabb szabályokat. A beszélt nyelvre könnyen el is fogadható ez a megállapítás, az írásképben azonban ellentmondás érzékelhető a fentiekkel. Ez az ellentmondás ugyanakkor csak látszólagos: A magyar helyesírás korábbi szakaszában használt ún. protestáns helyesírásban ugyanis a [t̃] hang jele a *ts* is lehetett (vö. Kniezsa 1952: 14; Fábíán 1967: 57–67). Ez öröklődhetett aztán tovább a szóelemzés elvének ruháját magára öltve.

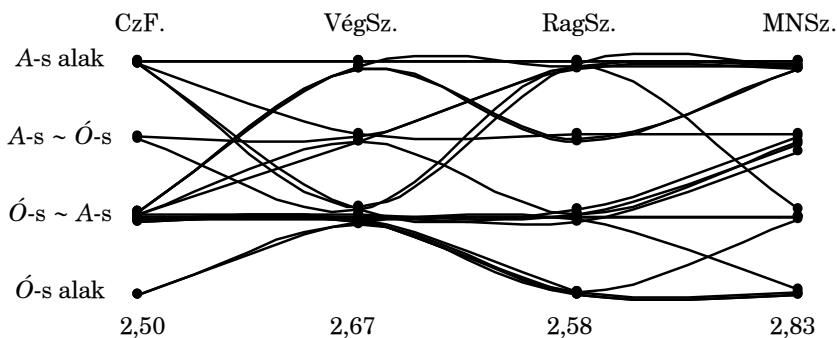
Nem haszontalan ezek fényében elemezni például a *bonts* szóalakot. A *bont-* tő *bonts-* [bont̃] alternánsához járul a felszólító mód jele (amint a szibiláns végű tövekhez mindig) a tő végi mássalhangzó (jelen esetben [t̃]) formájában. A [bont̃] + [t̃] > [bont̃:] alakból végül a rövidülés szabálya szerinti [bont̃:] > [bont̃] változással kapható meg a beszédben megjelenő alak; a *fűts* [f̃y:t̃:] szóalakban ugyanez a rövidülés természetesen

nem megy végbe. Ezek szerint a *ts* betű(kapcsolat) ezen igealakokban három dolgot jelölhet: a) /tʃ/ = [d̥ʒ]-t az egyes szám második személyű felszólító módú határozott ragozású rövid igealakokban (*bontsd, fűtsd*); b) /tʃtʃ/ = [tʃtʃ]-t a (nem szibiláns) mábssalhangzó + *t*-re végződő felszólító módú, de nem egyes szám második személyű határozott ragozású rövid igealakokban (*bonts; fűts*); c) /tʃtʃ/ = [tʃ:] -t a hosszú palatális magánhangzó + *t*-re végződő felszólító módú, de nem egyes szám második személyű határozott ragozású rövid igealakokban (*fűts*). Az elemzés fényében a „logikus” írásmód az a) esetben a *boncsd, fűcsd*, a b) és a c) esetben a *bonccs* és a *fűccs* lenne.

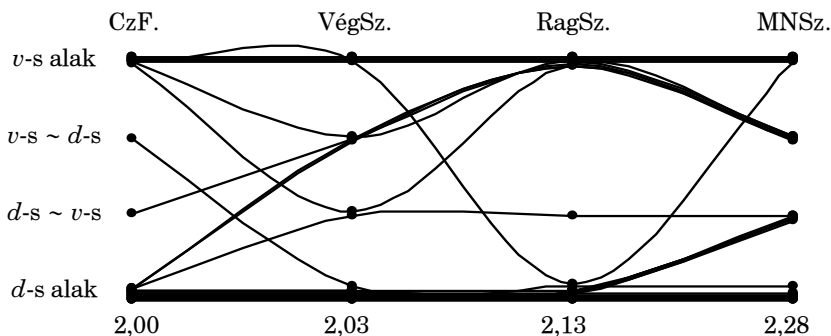
**2.3.** A harmadik esettanulmány a **tőtípusok diakrón változásait** az utóbbi másfél évszázadban vázolja fel, valamint a **szinkrón ingadozásait** (szótárak: CzF., VégSz., RagSz., illetve szövegtörzs: MNSz. alapján). Ez igazi tükör a toldalékmorfológiával szemben, ugyanis az elemzés rámutat arra, hogy a jelenség a **képzőproduktivitással** számos analógiát mutat.

Az egyes tőtípusok a nyílt és zárt, illetve a stabil és labilis jegypárral jellemezhető négy osztályba sorolhatók. Ezek közül az ingadozók kerülnek az elemzés fókuszába:

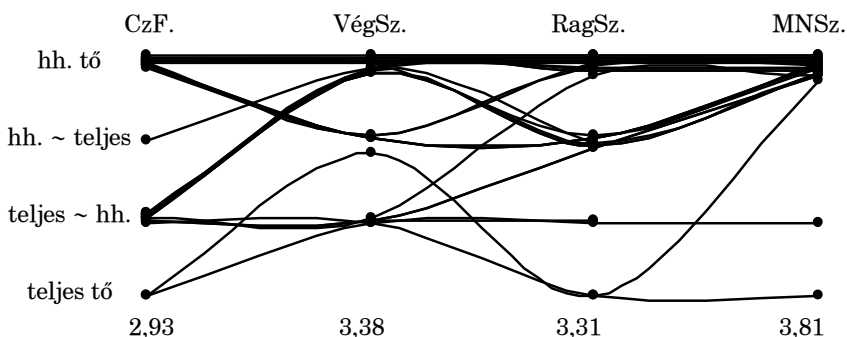
1. A **hangszint és időtartamot váltakoztató névszótövek** körében a szótárak, illetőleg a (részben) preskriptív nyelvtanok szóalakhasadásról számolnak be, ez azonban szövegtörzsek alapján nem vagy csak igen korlátozott mértékben mutatható ki. E tőtípusban növekedni látszik az ingadozás, és meglepő módon mintha a nyílt előhangzó felé mozdulna el a toldalékolás.



2. Az **sz-es, d-s (és v-s) igetövek** körében az elbeszélő múlt kiveszésével a *v-s* tő használati köre szűkül. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy a korábban *v-s* változattal nem rendelkező tövek mellett is megjelentek *v-s* alakok, párhuzamosan a *v-s* változattal korábban is rendelkező tövek ingadozásával – tehát egyértelműen megindult a két tőtípus keveredése. Az *sz-es, z-s (és v-s)* igetövekkel vett párhuzamok a nyelvhasználat szintjén nem vehetőek fel, ennek oka a kis elemszám lehet.

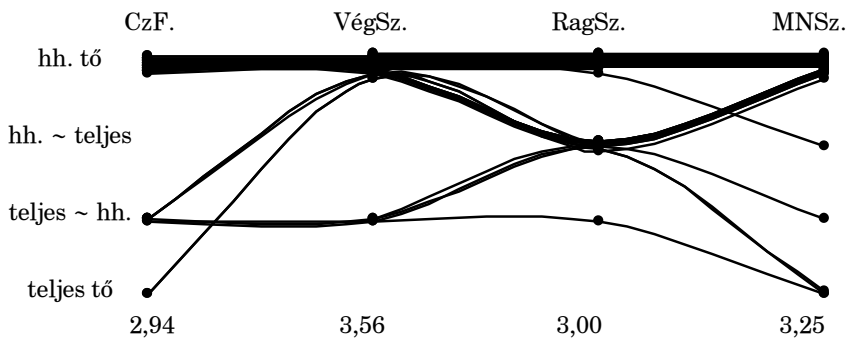


3. A **hangzóhiányos névszótövek** körében csupán annyi figyelhető meg, hogy a hangzóhiányos (hh.) tőváltozat szerepe megerősödött a vizsgált időszakban a teljes tő hátrányára.



4. A **hangzóhiányos igetövekről** ugyanez nem mondható el, itt a stabilan hangzóhiányos tövek túlsúlyban. Velük kapcsolatban felmerülhet, hogy a korábbi lexikai meghatározottságot részben valamiféle

fonológiai determináltság váltja fel, de ezt a felvetést a nyelvhasználatból származó adatok nem támasztják alá.



## Szakirodalom

- AkH. 1984 = Magyar Tudományos Akadémia 1984<sup>11</sup>. *A magyar helyesírás szabályai*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- K. Balogh Judit 1995. A *t* végű igék felszólító módjáról. In Laczkó Krisztina (szerk.): *Emlékkönyv Szathmári István hetvenedik születésnapjára*. ELTE BTK, Budapest, 29–34.
- Berrár Jolán 1973. Új szempontok és módszerek a szóképzés vizsgálatában. In Rácz Endre–Szathmári István (szerk.): *Tanulmányok a mai magyar alaktana és szófajtana köréből*. Tankönyvkiadó, Budapest, 99–124.
- Booij, Geert 2000. Inflection and derivation. In Booij, Geert et al. (eds.): *Morphologie. Morphology I–II*. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft. Handbooks of Linguistics and Communication Science. Manuels de linguistique et des sciences de communication 17.1–2. Walter de Gruyter, Berlin–New York, 360–9.
- CzF. = Czuczor Gergely–Fogarasi János 1862–1874. *A magyar nyelv szótára I–VI*. Emich Gusztáv–Athenaeum, Pest.
- Dressler, Wolfgang U. 1989. Prototypical differences between inflection and derivation. *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung* 42: 3–10.
- Fábián Pál 1967. *Az akadémiai helyesírás előzményei. Helyesírásunk alakítására irányuló tudatos törekvések 1772 és 1832 között*. Nyelvészeti Tanulmányok 9. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Jakab László 1967. A *t* végű igék felszólító módjához. *Magyar Nyelv* 63: 194–6.
- Károly Sándor 1965b. A szóképzés grammatikai jellegéről, szuffixumfajták elkülönítéséről és a képzőproduktivitásról. *Nyelvtudományi Közlemények* 67: 273–89.
- Kenesei István 2000. Szavak, szófajok, toldalékok. In Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 75–136.
- Keszler Borbála 2000a. A toldalékmorféma-típusok elhatárolása: képzők, jelek és ragok. In uó (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 57–9.
- Kiefer Ferenc 1998. Alaktan. In É. Kiss Katalin–Kiefer Ferenc–Siptár Péter: *Új magyar nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest, 187–289.
- Kniezsa István 1952. *A magyar helyesírás története*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kugler Nóra 2000. Az igeragozás. In Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 104–26.
- MNSz. = Magyar nemzeti szövegtár 1998–2006. <http://corpus.nyttud.hu/mnsz/>
- Olsson, Magnus 1992. *Hungarian phonology and morphology*. Lund University Press, Lund.

- Plank, F. 1994. Inflection and derivation. In Asher, R. E. (ed.): *The encyclopedia of language and linguistics III*. Pergamon Press, Oxford–New York–Seoul–Tokyo, 1671–8.
- RagSz. = Elekfi László 1994. *Magyar ragozási szótár*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- Siptár Péter 1994. A mássalhangzók. In Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan II. Fonológia*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 183–272.
- Szabó Dénes 1951. *A mai magyar nyelv II*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Szilágyi N. Sándor 1980. *Magyar nyelvtan. Első rész. Tankönyv a pedagógiai líceumok IX–X. osztálya és a filológia–történelem szakprofilú líceumok XI. osztálya számára*. Editura Didactica și Pedagogică, Bukarest.
- Tompa József 1961. Az igeragozás. In uő (szerk.): *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan I*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 482–514.
- VégSz. = Papp Ferenc 1969. *A magyar nyelv szóvégmutato szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Velcsov Mártonné 1968. Alaktan. In Rácz Endre (szerk.): *A mai magyar nyelv*. Tankönyvkiadó, Budapest, 85–204.

## A jelöltnek a témakörben megjelent publikációi

*iván* vagy *iván?* *Magyar Nyelvőr* 120 [1996]: 282–7.

A magyar felszólító mód egy lehetséges elemzése. In Földi Éva–Gadányi Károly (szerk.): *Vox Humana. Bolla Kálmán professzor hetvenedik születésnapjára*. ELTE Fonetikai Tanszéke, Budapest, 2000, 288–94.

Elméleti és módszertani problémák a magyar toldalékmorfémák elemzésekor. In Keszler Borbála–Kiss Róbert Richard (szerk.): *Harmincéves a Mai Magyar Nyelvi Tanszék. A 2000. október 16-án rendezett tudományos ülészek előadásai*. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest, 2002, 118–21.

Birtokos személyjeles közterületnevek. In Hajdú Mihály–Keszler Borbála (szerk.): *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*. ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet–Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 2003, 707–15.

Próbák és példák a Magyar értelmező kéziszótár (2. kiadás, 2003) rejtett információinak feltárására. In Alexin Zoltán, dr.–Csendes Dóra (szerk.): *Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia. MSZNY 2003. Szeged, 2003. december 10–11*. Szegedi Tudományegyetem Informatikai Tanszékcsoport, Szeged, 2003, 8–15.

Egyes szám harmadik személyű birtokos személyjeles alakváltozatok – a korpusznyelvészet tükrében. In Bakonyi István–Nádai Julianna (szerk.): *A többnyelvű Európa. XIII. magyar alkalmazott nyelvészeti kongresszus*. Széchenyi István Egyetem Idegen Nyelvi és Kommunikációs Tanszék, Győr, 2004, 296–300. *Helyesírás*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004, 1539 l. (Laczkó Krisztinával). [Különös tekintettel a szótári rész számítógépes úton generált paradigmáisoraira.]

Az *-é* birtokjel névmási jellegéről. In Ladányi Mária–Dér Csilla–Hattyár Helga (szerk.): „...*még onnét is eljutni túlra...*”. *Nyelvészeti és irodalmi tanulmányok Horváth Katalin tiszteletére*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2004, 64–73.

Attempts and examples for the discovery of hidden information of the Concise explanatory dictionary of Hungarian (2<sup>nd</sup> edition, 2003). In Kiefer, Ferenc–Kiss, Gábor–Pajzs, Júlia (eds.): *Papers in computational lexicography, Complex 2005*. Linguistics Institute Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 2005, 152–60.